

Van ontwaakt naar waakzaam

Hoe geopolitiek ingrijpt op lokaal politiewerk

Onze gezamenlijke geopolitieke winterslaap lijkt voorbij

Het moment van ontwaken varieerde. De een werd wakker op 18 maart 2014 (annexatie van de Krim), een ander op 17 juli 2014 (crash MH-17) en weer anderen op 24 februari 2022 (invasie in Oekraïne). Mogelijk werden de langslapers onder ons 7 november 2024 wakker geschud door de dramatische gebeurtenissen rond de wedstrijd Ajax – Maccabi Tel Aviv. Gebeurtenissen die helder maken hoe een buitenlands conflict onderdeel kan worden van een giftig mengsel dat een voetbalwedstrijd in Amsterdam totaal kan laten escaleren.

Geopolitiek als verloren perspectief¹

Hoe hard hebben we in de waan van de dag geopolitiek in ons vizier? De mate waarin we als politie überhaupt 'internationaal' als natuurlijk aspect in ons werk meenemen, staat nog vaak in schril contrast met de snelheid waarmee mondiale ontwikkelingen zich voltrekken. Van een wereld waarin globalisering de norm was en Nederland nog steeds voorop loopt, zijn we beland in een wereld waar geopolitiek steeds meer domineert. Macht, territorium en identiteit² zijn geopolitieke elementen waar we nu mee te dealen hebben.

Machtspolitiek

De uitoefening van machtspolitiek door fysiek en militair ingrijpen toont zich op dit moment in meerdere conflicten. Hoewel de meeste (westerse) media vooral aandacht hebben voor 'Oekraïne en Rusland' en 'Israël en Palestina, telde de wereld in 2023 maar liefst 59 conflicten³; allen conflicten tussen staten of conflicten tussen een staat en een rebellengroep. Een aantal dat sinds 1946 nog nooit zo hoog is geweest. In de afgelopen drie jaar zijn er meer doden in gevechten gevallen dan de drie decennia er voor⁴.

In economische zin zien we dat multilaterale samenwerking en internationale vrijhandel, steeds meer ingeruild worden voor een wereld waar protectionisme, fragmentatie en blokvorming de boventoon voeren. Economische sancties en restricties komen steeds vaker voor in het handelsbeleid van China, Rusland, de VS en de EU⁵. Dit gebeurt niet alleen tegen elkaar, maar ook tegen tal van andere landen. Het kan gaan om importtarieven om de eigen markt te beschermen, exportverboden, stringente regels voor buitenlandse bedrijven om actief te zijn in het eigen land of het aanpassen van productstandaarden gericht op uitsluiting. De Nederlandse bank typeert het huidige klimaat dan ook niet voor niets als een guurdere geopolitieke omgeving. Conflicten tussen landen hebben de afgelopen decennia steeds meer een hybride karakter gekregen. "Overheden zetten over-en-weer uiteenlopende middelen in om hun invloed op het wereldtoneel te behouden of te vergroten, besluitvorming in andere landen te beïnvloeden of toegang te krijgen tot in het buitenland aanwezige kennis en technologie" (DNB, 2024)⁶. Deze middelen lopen uiteen van diplomatieke en financiële sancties, import- en exportbeperkingen, tot cyberaanvallen en spionage. De grenzen van legitimiteit lijken hierbij steeds meer te vervagen

Territorium

De plek op de wereldkaart bepaalt voor een land in hoge mate haar strategische voordelen en kwetsbaarheden. De ligging van een land ten op zichte van andere landen, continenten, zeeën, rivieren, bergen en woestijnen heeft consequenties voor de mate van bescherming, controle en toegankelijkheid. Daarnaast is de geografische ligging bepalend voor een aantal belangrijke kenmerken van het territorium zoals grondstoffen, klimaat, bodemgesteldheid en bewoonbaarheid. Territoriaal denken zet aan om het eigen grondgebied, te bewaken, te verdedigen of te vergroten. Dit is dan ook de inzet bij veel geopolitieke conflicten. Denk bijvoorbeeld aan de Krim, Nagorno-Karabach of de Golanhoogten. Ook de recente uitspraken van Trump over de gewenste overname van Groenland en het 'terugnemen' van het Panamakanaal zou je in dit territoriale licht kunnen bezien. Kijkend naar grensbewaking in Europa zie je dat het verdedigen van het nationale territorium terug is van weggeweest. Was grensbewaking aan de grenzen van Europa al een feit, sinds 2024 vinden weer grenscontroles plaats op nationaal niveau, waarbij het ene land het voorbeeld van het andere land lijkt te willen volgen.

Collectieve Identiteit

Het trekken van grenzen verlegt de focus naar het volk dat binnen die grenzen woont. Een groep mensen die niet alleen economisch en politiek samengebonden worden maar ook sociaal en cultureel. Machtspolitiek is gebaat met een goed en gedeeld verhaal over verbondenheid, waarden en geschiedenis van het 'eigen' volk. In het huidige tijdsgewricht zien mensen machteloos toe hoe dat wat voor hen van waarde is afbrokkelt en hun zekerheden afnemen⁷. Niet voor niets word de roep om 'sterke' leiders groter en kan autocratisch leiderschap vaker op waardering rekenen. Politici zien we steeds meer een appel doen op nationalistische sentimenten, en populistische leiders doet het beter dan ooit⁸. Door collectieve identiteit te mobiliseren creëren zij een nationalistisch narratief dat inspeelt op behoeften van trots, troost biedt voor de huidige situatie en kracht mobiliseert. Deze collectieve identiteit valt verder te versterken door het creëren van een gemeenschappelijke vijand.

Tijd voor een reset

Voor een gehyperglobaliseerd land als Nederland betekent dat Nederland zichzelf in deze nieuwe context opnieuw mag uitvinden en een nieuwe strategische koers moet uitstippelen. In 2022 zagen we bij kiesgerechtigde Nederlanders een sterke nationale (en Europese) reflex⁹. Waar het gaat om de veiligheid en brede welvaart in Nederland en Europa ontleenden zij veel hoop aan het verwerven van meer strategische autonomie, en wat men de-globalisering zou kunnen noemen¹⁰. Dit beeld lijkt ongewijzigd in 2024. Nederlanders willen, ondanks hun ontevredenheid over de EU een sterk en onafhankelijk Europa¹¹. Dit staat diametraal op wat de hyperglobalisten voorstaan:

Voor hen is het van wezenlijk belang dat de natiestaat onder invloed van globalisering macht verliest, aangezien ze niet langer in staat is om bedrijven, burgers en sociale bewegingen te binden aan het nationale territorium. De socioloog Ulrich Beck stelt dat globalisering 'de-nationalisering' inhoudt. Martin Albrow spreekt zelfs over de bevrijding van territoriale lokaliteit (in Schot & Smits¹², 2007).

In de afgelopen 10 jaar stond Nederland als gehyperglobaliseerd land op nummer een of twee in de Global Connectedness Index¹³, waarbij Nederland om en om met Singapore stuivertje wisselde. Startend vanaf deze koploperspositie vraagt het van 'ons' als gehyperglobaliseerde staat om een paradigmashift. Alleen zo kunnen we een antwoord geven op de geopolitisering van de wereld, of zo je wil, de nieuwe wereldorde. Capra (1996) defineert¹⁴, vrij vertaald, een paradigma als een door een gemeenschap gedeelde set van concepten, waarden, percepties en praktijken, die gezamenlijk een eigen kijk op de werkelijkheid vormen. Waar wij door een hypergeglobaliseerde bril de uitbreiding van de EU als het succes van de vrije markteconomie zagen, bekeek Rusland dezelfde feiten door een geopolitieke bril en zag haar grenzen bedreigd. Een 'mooie' illustratie hoe eenzelfde werkelijkheid vanuit verschillende paradigma's leidt tot andere percepties, andere emoties en ander gedrag¹⁵.

Betekenis voor de Politie

Wat betekent de bovenstaande veranderende mondiale dynamiek voor het politiewerk in uitvoering? In welke mate vraagt dit van de Politie als instituut om een heroriëntatie, om een ander paradigma? Ondanks onze geschiedenis als handelsnatie - waar we in het huidige tijdsgewricht zeker niet alleen trots op moeten zijn - zit de internationale blik niet ingebakken in het dagelijks repertoire. Wanneer politiecollega's moeten dealen met grensoverschrijdende criminaliteit, zal ik niet zeggen dat alle kennis automatisch voorhanden is, maar wordt wel over onze landsgrenzen heen gekeken en gedacht. In andere gevallen waarin de wereld zich als het ware meer lokaal manifesteert bijvoorbeeld in een burenruzie, een bedreiging, een demonstratie of wat dan ook, hoor ik nog te vaak dat dienders de kennis en de kunde missen die zij zichzelf wensen. En dan hebben we het nog niet eens specifiek kennis over de effecten van geopolitisering voor het politiewerk. Wat vraagt de verander(en)de wereldorde van de Nederlandse Politie en van haar opleidingsinstituut de Politieacademie?

Het aanstaande interne rapport 'Advies intensivering en versterking van de internationale politiefunctie'¹⁶ richt zich primair op de inrichting en sturing van internationale samenwerking op nationaal niveau. Bij opvolging van deze adviezen zal de politie op landelijke niveau betere antwoorden vinden op de huidige geopolitisering. Dat is althans mijn aanname. Geopolitisering heeft echter ook op lokaal niveau gevolgen voor de politie. Hoe de politie daar toe te rusten? Geopolitieke kwesties die aanvankelijk abstract en ver weg lijken, grijpen namelijk in op straatniveau. Voor de politie leidt de geopolitisering dan ook lokaal tot nieuwe risico's en uitdagingen. Op de volgende pagina is getracht de mogelijke effecten van de geopolitisering voor lokaal politiewerk op een rijtje te zetten.

Effecten van geopolitisering voor lokaal politiewerk

1. Polarisatie en toename van maatschappelijke spanningen

Geopolitieke spanningen en conflicten kunnen binnen Nederland leiden tot verdeeldheid tussen verschillende (bevolkings)groepen, met als mogelijk gevolg; protesten, rellen, of conflicten tussen verschillende groepen. Om tijdig en adequaat in te kunnen spelen op oplopende spanningen, neutraal te kunnen handelen en de-escalerend op te kunnen treden moet de politie op de hoogte zijn van de achtergronden en gevoeligheden van de verschillende gemeenschappen.

2. Radicalisering en extremisme

Conflicten in de wereld kunnen radicalisering en extremisme in de wijk voeden of versterken. Dit kan lokaal tot verhoogde veiligheidsrisico's leiden. Vroegsignalering in de wijk en op het web, en het tegengaan van radicalisering en extremisme vragen, naast specifieke kennis en kunde, om intensieve samenwerking tussen politie, gemeentes, en lokale organisaties.

3. Toename van specifieke vormen van cybercriminaliteit

Statelijke actoren, of criminele organisaties die door hen gesteund worden, gebruiken de digitale ruimte structureel én intensief voor de behartiging van hun geopolitieke belangen¹⁷. Zij verspreiden desinformatie, en ondernemen pogingen tot spionage en destabilisatie. Cyberaanvallen en -dreigingen blijven niet beperkt tot nationaal niveau. Zij hebben vaak een direct effect op burgers, lokale ondernemers en overheidsdiensten. Dit vraagt van de politie om ook op lokaal niveau vorm en inhoud te geven aan de bestrijding van deze vormen van criminaliteit.

4. Toename van mensenhandel en uitbuiting

Door geopolitieke beslissingen of door toename of intensivering van buitenlandse conflicten kan de stroom aan migranten toenemen¹⁸. Niet zelden komen deze migranten terecht in kwetsbare posities, waardoor zij eerder slachtoffer worden van uitbuiting door mensenhandelaren. Arbeidsuitbuiting of gedwongen prostitutie wordt in Nederland vaak georganiseerd door internationale criminele netwerken. Goed politiewerk vraagt in deze om tijdige signalering van mensenhandel en effectieve samenwerking met binnen- en buitenlandse instanties.

5. Toename van demonstraties

Geopolitieke conflicten leiden in Nederland steeds vaker tot demonstraties en tegendemonstraties. Door onderliggende vaak diepgewortelde emoties, als gevolg van vaak langer lopende geopolitieke conflicten, hebben dit soort demonstraties een groter risico op escalatie, met openbare orde verstoringen als gevolg. Om neutraal, de-escalerend en effectief te kunnen handelen vraagt dit behalve skills op het vlak van openbare orde handhaving, om actuele en parate achtergrondkennis over de diverse partijen en hun 'counterparts'. Daarbij is het zeer behulpzaam als de politie goede contacten heeft en houdt in de betrokken gemeenschappen zodat zij hier in geval van oplopende spanningen of aanstaande demonstraties gebruik van kan maken.

6. Nieuwe veiligheidsrisico's in grensgebieden

Criminaliteit wordt mede bepaald door migratiebeleid en conflicthaarden in de regio's rond Europa¹⁹. Aangezien criminaliteit fluïde is, transnationaal en sterk grensoverschrijdend, leiden geopolitieke conflicten in de grensregio's al snel tot nieuwe specifieke veiligheidsrisico's. Grensgemeenten krijgen hierdoor in hogere mate te maken met de illegale handel en smokkel van mensen, goederen en drugs. Een effectieve aanpak van deze vormen van criminaliteit vraagt van de politie een goede samenwerking met haar buiten- en binnenlandse partners, specifieke kennis van internationale regelgeving, en het vermogen om relevante symptomen van conflicthaarden tijdig te herkennen en hier snel op in te spelen.

7. Extra druk op beschikbare capaciteit

Bovenstaande gevolgen leiden tot nieuwe uitdagingen waarvoor de politie lokaal mensen en middelen vrij moeten maken. Mensen en middelen die dan niet meer ten dienste van ander politiewerk ingezet kunnen worden. Van de politie vraagt dit het lef om de nieuwe uitdagingen te prioriteren en tegelijkertijd het vermogen om te kunnen (blijven) schakelen tussen de nieuwe en reeds bestaande prioriteiten zodat ook de kwaliteit van het 'reguliere' politiewerk lokaal gehandhaafd blijft.

De lijst met zeven aandachtsvelden was een poging te komen tot een eerste inventarisatie van de effecten van de geopolitisering voor lokaal politiewerk. Deze lijst is daarmee zeker niet exclusief en mogelijk te zeer geprojecteerd op slechts de wereld van vandaag. Laat bijvoorbeeld de gedachte toe dat de NAVO en daarmee Nederland rechtstreeks bij een oorlog betrokken raakt, en stel je de vraag welke directe consequenties dit zou hebben voor het politiewerk.

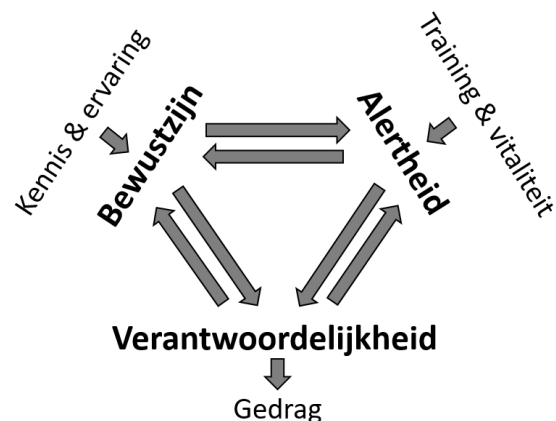
Hoe urgentie te creëren?

Of beter gezegd, hoe kom je, wanneer je op bovenstaande aandachtsvelden wil bewegen, naar feitelijk gedrag dat de urgentie weerspiegelt die je als gevolg van de geopolitisering lokaal nastreeft? De urgentiedriehoek lijkt in deze een bruikbaar instrument. Deze driehoek bestaat uit drie elementen; bewustzijn, alertheid en verantwoordelijkheid die in gezamenlijkheid nodig zijn om te zorgen dat iets feitelijk ook de urgentie krijgt die het behoeft (zie figuur 1). “Door bewustzijn / kennis van zaken weet je hoe je signalen moet duiden. Door alertheid neem je de signalen (tijdig) waar, en door verantwoordelijkheid vertaal je deze signalen naar actie. Als een van deze drie elementen ontbreekt, leidt dit niet tot gedrag dat urgentie weerspiegelt (Schreurs, 2023)²⁰.” De elementen van de urgentiedriehoek beïnvloeden elkaar wederzijds (zie figuur 2).

Figuur 1: De urgentiedriehoek

Figuur 2: De urgentiedriehoek: interactie tussen elementen

Hoewel de drie elementen van de urgentiedriehoek in het DNA van de Nederlands Politie zitten, wil dit niet zeggen dat ze automatisch tot succes leiden. Bewustzijn moet je voeden. Waar je niet of onvoldoende bewust van bent, besteed je immers geen aandacht aan. Stel, er wonen Eritreeërs in jouw werkgebied. Dan is het handig om iets te weten over hun achtergronden²¹²². Hier ligt dan ook je eerste aangrijpingspunt. Zorg dat jij en je collega's die met deze bevolkingsgroep te maken hebben, kennis krijgen van de geschiedenis van Eritrea en de verdeeldheid in dit land. Vanuit het hierdoor ontstane bewustzijn kun je de verantwoordelijkheid pakken om contacten aan te gaan en te onderhouden met de te onderscheiden deelgemeenschappen. Dit leidt automatisch tot nog meer kennis en begrip, en daar mee wordt het bewustzijn nog verder vergroot.

Omdat je weet, en begrijpt, wat voor omstandigheden tot escalatie kunnen leiden, vraag je collega's in de briefing met gerichte ogen te kijken. Hiermee pak je het tweede aangrijpingspunt. Door anderen sensitief te maken voor signalen die wijzen op een escalatierisico en te vragen hier actief op te letten, stuur je op alertheid. Alertheid gaat niet alleen over scherpzinnigheid in de waarneming. Het vraagt ook om aanwezigheid op de juiste plaats op het juiste moment, zowel fysiek als digitaal. En wanneer een escalatierisico gesignaleerd wordt, pak je als politie je verantwoordelijkheid om de juiste preventieve, proactieve en repressieve maatregelen te nemen. Niet iedereen pakt altijd automatisch verantwoordelijkheid, al is het maar omdat niet iedereen de vereiste kennis paraat heeft of onvoldoende bewust is van de noodzaak tot actie. Soms is er een zetje uit de groep nodig of moet de leiding actiever sturen, door de verantwoordelijkheden te benoemen, aan te geven welk gedrag verwacht wordt en hierop aan te spreken. Hier ligt dus je derde en laatste aangrijpingspunt. Als je in gezamenlijkheid vanuit bewustzijn en alertheid je verantwoordelijkheid om weet te zetten in congruent gedrag, zal je gezamenlijke optreden meer toegesneden zijn op betreffende bevolkingsgroep en onderliggende geopolitieke spanningen. De kans dat je als politie neutraal, de-escalierend en effectief zult handelen neemt daardoor toe.

Het voorgaand voorbeeld illustreert hoe je wat betreft een enkel weliswaar hypothetisch maar niettemin reëel vraagstuk vanuit je lokale politietaak concrete invulling kan geven aan de uitdagingen die de 'Toename van maatschappelijke spanningen' biedt.

Een roep om leiderschap

Om vanuit de gedachte 'waakzaam & dienstbaar' als politie in gezamenlijkheid lokaal een goed antwoord te vinden en te bieden op de geopolitisering wordt leiderschap gevraagd, op alle niveaus. Een paradigmashift creëer je immers niet in je eentje. Deze opgave geldt zowel voor de regionale eenheden als de ondersteunende diensten waaronder de Politieacademie. Om in termen van gedrag urgentie te creëren op de zeven aandachtsvelden uit dit artikel gelden de volgende adviezen

- Creëer bewustzijn door jezelf of je collega's toegang te verschaffen tot relevante kennis, en doe binnen of buiten de organisatie (werk)ervaringen op die je bewustzijn en handelingsrepertoire vergroten.
- Vergroot de collectieve alertheid door jezelf of je collega's sensitief te maken voor lokale signalen die het gevolg zijn van (oplopende) geopolitieke spanningen, en organiseer het qua informatievoorziening en aansturing in de operatie zo dat men deze alertheid ook feitelijk te gelde kan maken.
- Neem je verantwoordelijkheid in geval van lokale ontwikkelingen die het gevolg zijn van geopolitisering en die je vanuit je politietaak op zou moeten pakken, daag anderen uit hun verantwoordelijkheid te nemen, en beloon goed gedrag.

Wil je werkelijk de stap maken van ervaren noodzaak naar feitelijk gedrag dan vraagt dat zoals reeds gezegd om leiderschap op alle niveaus. Leiderschap is immers niet voorbehouden aan leidinggevendenden, maar een individuele kwaliteit die niet functiegebonden is en getoond kan worden door alle collega's in onze organisatie, de dienders op straat, de experts in onze organisatie, de collega's in de ondersteuning en natuurlijk ook de leidinggevendenden. Dit collectieve leiderschap is nodig om, ook of juist wanneer de wereld nog grimmiger wordt, als Nederlandse Politie waakzaam en dienstbaar te zijn en te blijven aan de waarden van de rechtstaat.

Over de auteur

Sinds 2007 is Frank Schreurs als arbeids- & organisatiepsycholoog verbonden aan de Politieacademie. In verschillende rollen, als docent/trainer, coach en programmamanager, bewoog hij steeds op het snijvlak van leiderschap, organisatieverandering en persoonlijke groei. Sinds 2024 geeft Frank leiding binnen het vakspecialistisch politieonderwijs, waar hij zelf probeert te praktiseren wat hij jarenlang heeft uitgeleerd. Vorig jaar nam hij deel aan het Columbus-programma, een co-creatie van Instituut Clingendael en de School voor Politieleiderschap. De inhoud, sprekers en collega-deelnemers van deze leergang gaven hem het urgentiebesef en de inspiratie voor het schrijven van dit artikel.

Lijst met gebruikte bronnen

- ¹ Homan, K. (2014). *Ook de moderne wereld heeft geografische grenzen*. Clingendael. Geraadpleegd op 7 november 2024, van <https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Ook-de-moderne-wereld-heeft-geografische-grenzen.pdf>
- ² Sie Dhian Ho, M., Van der Putten, F., & Van Middelaar, L. (2021). *Nederland en de wending naar Europese geopolitiek, speler of speelbal*. Clingendael. Geraadpleegd op 7 november 2024, van <https://www.clingendael.org/publication/nederland-en-de-wending-naar-europese-geopolitiek>
- ³ Stichting Vluchteling. (2024, 6 juni). *Aantal conflicten in de wereld nog nooit zo hoog sinds einde tweede wereldoorlog*. Geraadpleegd op 11 november 2024, van <https://www.vluchteling.nl/nieuws/aantal-conflicten-in-de-wereld-nog-nooit-zo-hoog-sinds-einde-tweede-wereldoorlog>.
- ⁴ MO*Magazine. (2024, 11 juni). *Aantal gewapende conflicten bereikt hoogtepunt*. Geraadpleegd op 11 november 2024, van <https://www.mo.be/nieuws/aantal-gewapende-conflicten-bereikt-hoogtepunt>
- ⁵ Rijksoverheid (2024). *Miljoenennota. 1.2.3 Internationale economie en geopolitieke situatie*. Geraadpleegd op 7 november 2024, van <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2024/2153058>
- ⁶ Doll, M., Van Dunné, F., Steen, L., & Vos, T. (2024). *Weerbaar in een gure wereld. Geopolitieke risico's en financiële instellingen*. De Nederlandse Bank. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://www.dnb.nl/media/1nwjyfr1/weerbaar-in-een-gure-wereld.pdf>

-
- ⁷ D'Hoore, J. (2022, 31 december). Nederlandse politicologe Monika Sie: 'We beleven een Weimar-moment'. De Tijd. <https://www.tijd.be/politiek-economie/internationaal/algemeen/nederlandse-politicologe-monika-sie-we-beleven-een-weimar-moment/10437831.html>
- ⁸ Prins, J.E.J., Segers, M.L.L., Sheikh, H., 't Hart, P., Hirsch Balin, E.M.H., Mampuy, R., & Van Riel, A. (2024). *Nederland in een fragmenterende wereldorde*. WRR-rapport nr. 109. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Geraadpleegd op 7 november 2024, van <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2024/07/01/nederland-in-een-fragmenterende-wereldorde>
- ⁹ Korteweg, R., & Haasbroek, P. (2022). *Tussen hoop en vrees Barometer Alert Bescherming van de gemeenschap en de globalisering in het jaar van de Ruslandschok*. Clingendael. Geraadpleegd op 18 november 2024, van https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-12/Barometer_Alert_Tussen_Hoop_en_Vrees.pdf
- ¹⁰ Van der Laan, T., Houtkamp, C., Sie Dhian Ho, M., Elchardus, M., Aartsma, K., & Teer, J. (2023). *Tussen Hoop en Vrees. Vrees voor economische afhankelijkheid en hoop op de-risking*. Clingendael. Geraadpleegd op 7 november 2024, van https://www.clingendael.org/sites/default/files/CA_Tussen_Hoop_en_Vrees.pdf
- ¹¹ Sie Dhian Ho, M., Elchardus, M., Van der Laan, T., Houtkamp, C., Wessel, N., & Van Giersbergen, B. (2024). *Europa moet meer soeverein worden. Nederlanders ontevreden over EU, maar willen een sterk en onafhankelijk Europa*. Clingendael. Geraadpleegd op 7 november 2024, van https://www.clingendael.org/sites/default/files/2024-06/Clingendael_Barometer_Alert_Europese_verkiezingen.pdf
- ¹² Schot, J., & Smits, J. (2007). *Globalisering en geschiedenis*. TSEG/ Low Countries Journal of Social and Economic History, 4(3), 3. Geraadpleegd op 22 november 2024, van <https://doi.org/10.18352/tseg.603>
- ¹³ Altman, S.A., & Bastian, C.R. (2024). *Global Connectedness Index 2024*. DHL. Geraadpleegd op 7 november 2024, van <https://www.dhl.com/content/dam/dhl/global/delivered/documents/pdf/dhl-global-connectedness-report-2024-complete.pdf>
- ¹⁴ Capra, F. (1996). *The web of life: A new scientific understanding of living systems*. New York: Doubleday.
- ¹⁵ Seel, R. (2000). *Culture and complexity: new Insights on organisational Change*. Organisations & People vol. 7, no. 2, pp. 2-9. Geraadpleegd op 11 november 2024, van <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=2cd80dc5584a7b294f3f460e0968f355db5e9753>
- ¹⁶ Heerschop, D. (2024). *Advies intensivering en versterking van de internationale politiefunctie*. Politie, intern vertrouwelijk rapport.
- ¹⁷ NCTV. (2022). *Nederlandse Cybersecuritystrategie 2022-2028 Ambities en acties voor een digitaal veilige samenleving*. Geraadpleegd op 22 november 2024, van file:///D:/Downloads/Nederlandse+Cybersecuritystrategie+2022-2028.pdf
- ¹⁸ Hollander, S., Pronk, A., Neumann, R., & Sie Dhian Ho, M. (eds.). (2024). *Geopolitieke contexten als oorzaken van migratie naar Nederland. Een focus op landen van herkomst*. Clingendael. Geraadpleegd op 19 november 2024, van https://www.clingendael.org/sites/default/files/2024-01/Clingendael_rapport_Geopolitieke_contexten_migratie.pdf
- ¹⁹ Ministerie van Buitenlandse Zaken. (2018) *Wereldwijd voor een veilig Nederland. Geïntegreerde Buitenland- en Veiligheidsstrategie 2018-2022*. Geraadpleegd op 18 november 2024, van https://www.eerstekamer.nl/overig/20180327/_wereldwijd_voor_een_veilig/document3/f=/vkn0m270yrz6.pdf
- ²⁰ Schreurs, F.J.P. (2024, 22 februari). *Politie als 'créateur d'urgence'. Een essay over het creëren van urgentie vanuit een waardengeoriënteerd perspectief*. Website voor de Politie. Geraadpleegd op 11 november 2024, van <https://www.websitevoordepolitie.nl/content/uploads/2024/02/Politie-als-createur-durgence-20240214.pdf>
- ²¹ Van Reisen, M., & Smits, K. (2019). *Eritrea en Eritrese vluchtelingen*. Centraal orgaan opvang Asielzoekers. Geraadpleegd op 22 november 2024, van https://www.coa.nl/sites/default/files/2019-12/Eritrea%20en%20Eritrese%20vluchtelingen_Mirjam%20van%20Reisen%20en%20Klara%20Smits.pdf
- ²² Verlaan, J., & Lievisse Adriaanse, M. (2024, 19 februari). *Waarom woedt binnen de Eritrese gemeenschap strijd? En vijf andere vragen over de rellen in Den Haag*. NRC. Geraadpleegd op 22 november 2024, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/02/19/waarom-woedt-binnen-de-eritrese-gemeenschap-strijd-en-vijf-andere-vragen-over-de-rellen-in-den-haag-a4190648>
- VPRO tegenlicht, (2022, 27 mei). *De geopolitieke vakantie van Europa is voorbij, stelt Mathieu Segers...* Geraadpleegd op 22 november 2024, van <https://www.facebook.com/vprotegenlicht/videos/de-geopolitieke-vakantie-van-europa-is-voorbij-stelt-mathieu-segersmet-de-oorlog/433850805219883/>